

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет психології

Кафедра клінічної та реабілітаційної психології

Курсова робота

на тему:

«Характер як сукупність стійких рис особистості»

Виконала (в):

студента(ки) 2-го курсу,

групи ПСз(р)-21

Надкернична І.

Керівник : Шкраб'юк В.С.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Характер як психологічний феномен	4
1.1 Загальне поняття про характер.....	4
1.2 Структурні компоненти характеру.....	9
РОЗДІЛ 2. Характер і його формування в онтогенезі	13
2.1 Розвиток характеру в різні періоди життя людини.....	13
2.2 Механізми формування стійких рис характеру.....	16
РОЗДІЛ 3. Вплив характеру на життєвий шлях та функціонування людини	20
3.1 Прояв характеру у діяльності людини.....	20
3.2 Характер і самовиховання.....	22
ВИСНОВКИ	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	26

ВСТУП

Актуальність дослідження. До індивідуальних особливостей людини, що відрізняють її від інших належать риси, що характеризують її волю, тобто вміння долати перешкоди, ставлення до інших людей, праці, навчання, навіть до самої себе. Всі ці особливості позначаються у психології поняттям «характер».

Тема нашої курсової роботи «Характер як сукупність стійких рис особистості», актуальність якої зумовлена тим, що характер людини є найважливішим чинником особистості. Він впливає як на вчинки людини, так і на її взаємодію з навколишнім світом, а звідси і на його соціальне становище.

Характер виражається як стійкі способи поведінки в різних ситуаціях. Характер, як кажуть, транситуативний, тобто у різних ситуаціях поведінка людини досить характерна для неї. Характер включають в особистість, коли її розглядають широко. У вузькому уявленні особистості характер виявляється поза особистості. Існує жартівлива класифікація особистості, яка і показує, що особистість та характер не збігаються. Буває хороша людина з гарним характером, хороша людина з поганим характером, погана людина з хорошим характером і погана людина з поганим характером. В цій класифікації характер - не особистість. Особистість вирішує, як чинити в тієї чи іншої ситуації, поступати морально чи ні. Тоді як моральна поведінка не завжди буває неприємною для оточення. Таким чином, характер виступає як засіб вираження особистості, але не сама особистість у власній сутності.

Історії відомі великі люди із поганим характером. Однак це не завадило їм стати непересічними особистостями. Значить, характер та особистість далеко не одне й те саме. Для оцінки творчих особистостей недоліки в їх характері немає значення. Історію цікавить лише творіння та головним чином ті його елементи, які мають не особистий, індивідуальний, а загальний, неминучий характер. Отже, «творіння» людини є виразом її особистості.

Нашадки використовують результати діяльності особистості, а не її характеру. А ось з характером людини стикаються не насадки, а люди, що її оточують: рідні, друзі, колеги. Вони несуть тягар її характеру. Для них, на відміну від насадків, характер людини може стати, і часто стає більш значимим, ніж її особистість.

Суть відмінностей між характером та особистістю полягає в тому, що риси характеру відбивають те, як діє людина, а риси її особистості – те, навіщо вона діє. При цьому очевидно, що способи поведінки та спрямованість особистості незалежні: застосовуючи одні й самі способи, можна домагатися різних цілей і, навпаки, прямувати до однієї і тієї ж мети у різний спосіб.

Мета дослідження: вивчення та розуміння характеру як сукупності стійких рис особистості з метою виявлення його впливу на життєвий шлях та функціонування людини.

Об'єкт дослідження: характер як психологічний феномен, що визначається стійкими рисами особистості.

Предмет дослідження: риси, що утворюють характер особистості.

Завдання дослідження:

- 1) аналіз різних теорій характеру, основних термінів і понять, пов'язаних з характером;
- 2) вивчення структури характеру, основних компонентів та їх взаємодії для розуміння структури цього психологічного явища;
- 3) визначення динаміки розвитку характеру протягом життя та стійкості його основних рис;
- 4) з'ясування особливостей впливу характеру на життєвий шлях та функціонування людини.

Методи дослідження: у процесі виконання завдань курсової роботи був використаний теоретичний аналіз і систематизація науково-теоретичних джерел.

Структура роботи: Курсова робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. Характер як психологічний феномен

1.1 Загальне поняття про характер

Слово «характер» походить з грецької мови, що у перекладі означає відмінна риса. Тракується дане поняття як структура стійких, порівняно постійних психічних властивостей, що визначають особливості відносин та поведінки особистості. Основа характеру окреслюється типом нервової діяльності, а його динаміку передбачає довкілля. Крім того, характер розуміється як: система стійких мотивів та способів поведінки, що утворюють поведінковий тип особистості; міра врівноваженості внутрішнього та зовнішнього світів, особливості адаптації індивіда до навколишньої дійсності; виразно виражена означуваність типової поведінки кожної людини [15].

Характер у вузькому значенні слова окреслюється сукупність стійких властивостей індивіда, у яких виражаються методи його поведінки та методи емоційного реагування. При такому визначенні характеру його властивості можна віднести до формально-динамічних особливостей поведінки. Однак у першому випадку ці властивості, якщо можна так висловитися, гранично формальні, у другому вони більш змістовні. До прикладу, для рухової сфери прикметниками, що описують якості характеру будуть: «зібраний», «організований», «акуратний», «розхлябаний». Відповідно, для характеристики емоційної сфери застосовують такі слова, як «добродушний», «замкнутий», «недовірливий» [12].

Характер є прижиттєвим утворенням і може змінюватися протягом усього життя. Формування характеру тісно пов'язане з думками, почуттями і спонуканнями людини. Тому, у міру того, як формується певний спосіб життя людини, формується і її характер. Отже, спосіб життя, суспільні умови та конкретні життєві обставини відіграють важливу роль у формуванні характеру [6].

У характері розрізняють такі основні якості: моральну вихованість, повноту, цілісність, визначеність, силу, врівноваженість. Моральна

вихованість характеризує людину, як із боку її відносин, і форми поведінки, і є провідним і найбільш соціально цінним якістю характеру. Повнота характеризує різнобічність потреб та інтересів, прагнень та захоплень, різноманітність діяльності людини. Одні люди відрізняються багатосторонністю, інші вузькістю, односторонністю та обмеженістю розвитку. Характер зумовлює визначеність людини як суб'єкта діяльності, який, виділяючись з навколишнього, конкретним чином відноситься до нього. Знати характер людини - це знати ті суттєві йому риси, у тому числі впливає, якими визначається весь образ його дій. Риси характеру це істотні властивості людини, з яких на основі певною логікою і внутрішньої послідовності впливає одна лінія поведінки, одні вчинки і якими виключаються як несумісні з ними, що суперечать іншим [1].

Існує вчення про характер, так звана характерологія. Це вчення виникло ще за часів Аристотеля і Платона і розвивалося завдяки таким діячам науки, як Й. Каспер, А. Делестр, Дж. Глайв та Е. Клері, Е. Кречмер та ін. Характерологія – це галузь психології особистості (іноді сприймається як самостійна психологічна наука), яка має тривалу історію свого розвитку. Найважливішими проблемами характерології протягом століть було встановлення типів характеру, індивідуальних особливостей характеру, визначення щодо його проявів з метою прогнозувати поведінку людини у різних ситуаціях, з'ясування умов становлення гармонійного та цілісного характеру [11].

Оскільки характер є прижиттєвим утворенням особистості, більшість його класифікацій складаються на основі зовнішніх, опосередкованих чинників розвитку особистості. Однією з найдавніших спроб прогнозування поведінки людини є пояснення її характеру датою народження. Різноманітні способи передбачення долі та характеру людини отримали назву – гороскопів. Не менш популярними є спроби пов'язати характер людини з її ім'ям. Останнім часом ця галузь характерології набула нового імпульсу розвитку. Вважається, що люди з однаковими іменами схожі один на одного.

Значний вплив на розвиток характерології справила фізіогноміка - вчення про зв'язок між зовнішнім виглядом людини та її приналежністю до певного типу особистості, завдяки чому за зовнішніми ознаками можуть бути встановлені психологічні характеристики. У свій час Аристотель і Платон пропонували визначати характер людини, відшукуючи в його зовнішності риси подібності з якоюсь твариною, а потім ототожнювали його характер, як у східному гороскопі, з характером цієї тварини. Так, за Аристотелем, товстий, як у бика, ніс означав лінь, широкий ніс з великими ніздрями, як у свині, - дурість, ніс, як у лева, - важливість, волосся тонке, як шерсть у кіз, овець і зайців, боязкість, волосся жорстке, як у левів і кабанів, - хоробрість.

Найбільш відомою стала фізіогномічна система Йоганна Каспера Лафатера, який вважав основним шляхом пізнання людського характеру вивчення будови голови, зміни черепа, міміки тощо. При визначенні характеру людини фізіономісти використовували як визначальні різні ознаки. Так, крім носа, увага приділялася роту людини. А. Делестр зазначав, що ступінь стискання губ прямо пропорційна твердості характеру; розслаблені губи - ознака володіння жіночими рисами характеру (м'якість, люб'язність), і що більше - тим виразніше (у дурну людину, наприклад, рот взагалі відкритий). Проте найважливішим показником характеру були очі людини. Аристотель вказував, що великі добродушні, але опуклі очі є ознакою дурості [12].

Сьогодні ці факти намагаються розглядаються у зарубіжних дослідженнях з метою наукової доказовості. Американські психологи Дж. Глайв та Е. Клері у своїх дослідженнях довели, що діти з темними очима мають більшу жагу до життя, ініціативні і з неспокійним характером, ніж діти зі світлими очима. У дорослих можливі деякі відхилення. Автори стверджують, що люди з темно-блакитними очима дуже наполегливі, але мають схильність до сентиментальності. Вони легко піддаються настрою, довго пам'ятають образи, бувають примхливі, іноді їхні вчинки непередбачувані. Люди з темно-сірим кольором очей - уперті і сміливі, вони наполегливі і домагаються свого, незважаючи на різні труднощі. Бувають запальні та злопам'ятні, ревниві,

переважно однолюби. Ті, хто має темно карі очі є веселими, дотепними, запальними, не дуже постійні у коханні. Як правило, товариські, люблять гумор, легко сходяться з людьми. Власники світло-карих очей сором'язливі, схильні до усамітнення, мрійливі, важко переносять нанесену їм образу. Працьовиті, старанні, на них можна покластися - вони не підведуть. Сині очі свідчать про романтичні нахили, але водночас про егоїзм і зарозумілість. Синьоокі легко піддаються поривам, але швидко остивають. Їх безперечно позитивна риса - правдивість. Що ж до людей із зеленими і сіро-зеленими очима, то, як стверджують Дж. Глайв та Е.Клері, у більшості випадків, вони мають сильну волю, рішучі і неухильно йдуть до своєї мети, відрізняються сталістю, бувають жорсткими та незговірливими.

Як окремий напрямок характерології можна виділити визначення індивідуальних особливостей людини за її позами, положення тіла. На думку деяких психологів, найбільш яскраво характер розкривається у відповідній позі людини, а саме як вона стоїть, як іде, як сидить і навіть, у якій позі засинає [5].

Не менш знамениту та багату історію, ніж фізіогномічний напрямок у характерології, має хіромантія. Хіромантія - система передбачень рис характеру людини та її долі по шкірному рельєфу долонь. Хіромантія відома з давніх-давен, але найбільший розвиток припадає на 16-18 ст., коли в багатьох університетах країн Європи існували кафедри хіромантії. У своїх витоках хіромантія тісно пов'язана з астрологією, оскільки головними ознаками руки виступають сім-пагорбів на долоні людини, які називаються іменами Сонця та планет (Венери, Юпітера, Сатурна, Меркурія, Марса та Місяця).

До останнього часу наукова психологія незмінно відкидала хіромантію, проте вивчення ембріонального розвитку пальцевих візерунків у зв'язку зі спадковістю дало новий поштовх до виникнення нової галузі знання – дерматогліфіки. Було, зокрема, показано, що формування малюнка долонь кожної людини, як і розвиток мозку, відбувається на 3-4 місяці внутрішньоутробного розвитку та обумовлено одним і тим самим впливом

генного набору батьків або хромосомними відхиленнями плода. Тому хіромантію слід розглядати скоріше як анатомічну чи фізіологічну особливість організму, і вона може поставлена в один ряд із конституційним напрямом характерології, яскравим представником якого був Е. Кречмер. Вчений розглядав характер у зв'язку з будовою тіла як психічну конституцію людини, що відповідає її тілесній конституції, і пояснював характер, зрештою, уродженими, передусім ендокринними чинниками [1].

Проте у даний час у наукових напрямках антропології, анатомії, психології не містяться достовірні дані про те, що характер людини залежить від будови тіла, конфігурації обличчя, кольору очей і т.д. Чи впливає з цього, що визначення характеру людини на підставі вивчення її зовнішності неможливе? Зв'язок між зовнішністю людини і складом її характеру чітко простежується як у літературних творах, так і в зображенні великих майстрів портрета. Однак наукова психологія виходить зі становища, що залежність між звичайним виразом обличчя людини та складом її характеру не є однозначною. Той чи інший вираз обличчя чи зморшки на ньому, можуть мати різні причини виникнення. Найбільш яскраве, виразне уявлення про характер людини можна отримати, знаючи специфіку її вчинків, поведінки, діяльності. Рухи та дії, виконання яких стає за певних умов потребою, як відомо, називають звичками. Звичні дії людини, повторюючись, стають рисами характеру, складаючи його істоту, впливаючи на становище людини в громадській житті та на ставлення до нього з боку інших людей. У цьому аспекті більш діагностично цінною можна вважати графологію - науку, яка розглядає почерк як різновид виразних рухів, що відображають психологічні властивості того, хто пише. Графологічні відомості, що накопичуються століттями, встановлювали зв'язок між рядами фактів – особливостями почерку та характером.

Комплексну картину характеру, що визначає, як людина взаємодіє з оточенням та реагує на ті чи інші життєві ситуації формують різноманітні аспекти. Останні взаємодіють між собою і складають унікальну ідентичність

кожної людини [8].

Характер є динамічним і може змінюватися під впливом різних чинників, зокрема таких як досвід, саморозвиток і зміна життєвих обставин.

1.2 Структурні компоненти характеру

У структурі характеру розрізняють: зміст його і форму. Зміст визначається соціальними умовами життя і виховання. Поведінка людини завжди чимось мотивована і спрямована на щось або когось. Але у вигляді намірів прагнення людини реалізуються по-різному. Це залежить від ситуації, положення, в якому опиняється людина, і особливостей її характеру, головним чином темпераменту. Характер особистості є складною та індивідуальною системою, яка складається з різноманітних компонентів [6].

Темперамент	Вроджені особливості, які визначають ступінь активності, рухливість, темп діяльності та реакцію на зовнішні подразники.
Цінності та переконання	Фундаментальні принципи, які визначають, що для людини важливо та як вона оцінює різні сфери життя
Моральність	Здатність до морального вибору, відповідальність перед суспільством та собою
Толерантність та емпатія	Здатність сприймати різноманітність та розуміти почуття та погляди інших людей.
Спроможність до адаптації	Готовність вносити зміни в своє життя та адаптуватися до нових умов
Емоційна стійкість	Здатність керувати своїми емоціями та ефективно реагувати на стресові ситуації.

Основні компоненти характеру взаємодіють між собою, утворюючи унікальну психологічну картину особистості. Наприклад, темперамент може

впливати на спосіб взаємодії з оточенням та реакцію на стрес, тоді як цінності та переконання визначають вибір цілей та життєву позицію. Інтеракція між різними компонентами може бути взаємодоповнюючою або конфліктною. Наприклад, моральні принципи можуть конфліктувати із стремлінням до адаптації у суспільстві. В той же час, емоційна стійкість може позитивно впливати на здатність розуміти та враховувати почуття інших людей.

Структура характеру включає різні компоненти, і для розуміння її можна використовувати термін «симптомокомплекси». Симптомокомплекси - це сукупність ознак, які спостерігаються в характері особистості та які можуть вказувати на певні риси чи особливості [13].

Нижче у таблиці розглянемо деякі основні симптомокомплекси, що можуть бути пов'язані з різними аспектами характеру.

Амбітність та цілеспрямованість	<i>Симптоми:</i> високий рівень мотивації, наявність чітких цілей та планів, систематичність, почуття відповідальності за свої дії.
Емоційна стійкість	<i>Симптоми:</i> здатність ефективно керувати власними емоціями, стійкість до стресових ситуацій, здатність знаходити позитиви в негативних обставинах.
Самодисципліна	<i>Симптоми:</i> стійкість до виконання обов'язків, вміння контролювати власні звички, відмова від відкладання справ на потім.
Спроможність до соціальної адаптації	<i>Симптоми:</i> гнучкість у взаємодії з іншими, адаптабельність до різних ситуацій, розвинуті комунікативні навички.
Самооцінка	<i>Симптоми:</i> реалістичне уявлення про себе, здатність приймати інформацію про свої сильні та слабкі сторони, впевненість у власних здібностях.

Толерантність та емпатія	<i>Симптоми:</i> здатність розуміти та приймати різницю, сприйняття почуттів та потреб інших, бажання допомагати.
--------------------------	---

Означені симптомокомплекси взаємодіють та формують комплексну картину характеру. Важливо враховувати, що розуміння структури характеру через симптомокомплекси допомагає краще оцінювати особистісні особливості та розкривати можливості для особистісного розвитку.

Людина виступає носієм характеру. Рис характеру взаємодіють між собою, утворюючи унікальний характер кожної особистості та позначаються на діяльності, стосунках, способах дії в найширшому їх розумінні. Важливо враховувати, що це лише одна з моделей, і існують інші підходи до класифікації рис характеру. Кожен з цих рис може виявлятися в різних комбінаціях, формуючи унікальний характер кожної людини [8].

В характері людини в єдності існують типове й індивідуальне. Фон індивідуальних проявів рис особистості створює типове. У свою чергу, прояв рис особистості, не характерних для більшості тієї чи іншої соціальної групи, викликає осуд та заперечення. Особливості типового характеру виявляються при позитивному або негативному ставленні:

- *до праці:* дисциплінованість, організованість, акуратність, сумлінність, працелюбність, у повазі до праці або ж у зневазі до неї;
- *інших людей* залежно від обставин і характеру оцінювання вчинків виражається як в позитивних (справедливість, дотримання слова, щедрість, доброзичливість, чесність, принциповість), так і в негативних рисах характеру (відчуженість, замкнутість, заздрість, скупість, зневага до інших, хвалькуватість, гординя, схильність до безпідставного кепкування та глузування, причіпливість, схильність до пустопорожніх суперечок, заперечення Істини, дріб'язковість, мізантропія);
- *до самого себе* залежить від рівня розвитку самосвідомості, здатності оцінювати себе, а тому буває позитивне або негативне. Відповідно,

скромність, почуття власної гідності, вимогливість до себе, відповідальність за справу, схильність віддавати себе, свої сили колективу, як риси характеру людини свідчать про високий рівень розвитку її самосвідомості. Разом з тим у характері людини можуть бути і негативні риси, такі як нескромність, хвалькуватість, кар'єризм, гординя, самовпевненість тощо [16].

Типові риси характеру проявляються індивідуально, по-різному. У деяких людей певні риси є настільки яскравими і своєрідними, що це робить їх оригінальними. Виразність таких рис проявляється спонтанно, як тільки людина потрапляє у відповідні для цих рис умови. Такий стан викликає прояв загостреної особистісної реакції. Надзвичайна сила певних людських характеристик називається їх акцентуацією.

Ієрархія рис характеру вказує на те, як деякі риси можуть бути більш пріоритетними або важливими для особистості. Наприклад, деякі цінності можуть виступати як основоположні, визначаючи загальний напрямок життя, тоді як інші риси можуть бути менш важливими, але все ще впливати на конкретні аспекти поведінки. Ієрархія рис характеру може змінюватися протягом життя під впливом досвіду, виховання та змін життєвих умов. Розуміння ієрархії рис дозволяє краще розкрити, як певні аспекти характеру взаємодіють та визначають поведінку та розвиток особистості в цілому.

РОЗДІЛ 2. Характер і його формування в онтогенезі.

2.1 Розвиток характеру в різні періоди життя людини

Характер формується після народження людини. Витоки характеру людини та перші ознаки її прояву слід шукати на самому початку життя. Спадковість – одна із причин формування характеру. Психологи, які стоять на позиціях ідеалізму та механіцизму, пояснюють відмінність тим, що люди неоднакові від природи за своїм спадковим властивостям. Ці психологи вважають багато чи всі властивості характеру спадковими і тому не

відрізняють їх від властивостей темпераменту (Кречмер, Шелдон). Насправді, однак, спадкові властивості організму лише одна з умов походження властивості характеру[14].

Визначаються властивості характеру не біологічними закономірностями спадковості, а суспільними закономірностями. Спадкове походження властивостей характеру переконливо відкидається щодо одно яйцеві близнюки. Спадкові властивості гомозиготних близнюків абсолютно однакові. Вчені досліджували близнюків, які були взяті на виховання в різні сім'ї, що різняться за своїм соціальним положенню, матеріальному та культурному рівню. За властивостями темпераменту такі близнюки дуже подібні. Тим часом, за властивостями характеру вони відрізняються, і що старше, то більшою мірою [10].

Отож, навіть за абсолютно однакових спадкових властивостей організму у людей, що розвиваються і виховувалися в різних соціальних умовах утворюються різні властивості характеру. Люди не народжуються правдивими чи брехливими, ледарем чи старанними, добрими або злими люди стають такими. Залежність характеру від життєвих умов підтверджується та її фізіологічною основою – умовно рефлекторними функціональними станами, що утворюються завдяки певній системі зовнішніх впливів.

Основну роль у формуванні та розвитку характеру дитини відіграє її спілкування з оточуючими його людьми. У властивих для неї вчинках та формах поведінки дитина перш за все наслідує своїх близьких. При допомоги прямого навчання через наслідування та емоційне підкріплення вона засвоює форми поведінки дорослих.

Сензитивним періодом становлення характеру вважається вік від двох-трьох до дев'яти-десяти років, коли діти багато та активно спілкуються як з оточуючими дорослими людьми, і з однолітками. У цей період вони відкриті для впливів з боку, охоче їх приймають, наслідуючи всім і в усьому. Дорослі люди в цей час користуються безмежною довірою дитини, мають можливість впливати на нього словом, вчинком та дією, що створює сприятливі умови

закріплення необхідних форм поведінки [14].

Дуже важливі становлення характеру дитини стиль спілкування дорослих один з одним, а також спосіб поводження дорослих із самою дитиною. Насамперед це стосується звернення батьків, і особливо матері, дитиною. Те, як діють мати і батько щодо дитини, стає у майбутньому способом поводження її зі своїми дітьми, коли дитина стане дорослою і матиме власну родину. Раніше за інших у характері людини закладаються такі риси, як доброта, товариськість, чуйність, а також протилежні їм якості - егоїстичність, черствість, байдужість до людей. Є дані про те, що початок формування цих рис характеру сягає в глиб дошкільного дитинства, до перших місяців життя і визначається тим, як мати звертається з дитиною [1].

Ті властивості характеру, які найяскравіше виявляються у праці - працьовитість, акуратність, сумлінність, відповідальність, наполегливість, - складаються дещо пізніше, в ранньому та дошкільному дитинстві. Вони формуються та закріплюються в іграх дітей та доступних їм види домашньої праці. Сильне впливом геть їх розвиток надає адекватна віку та потребам дитини стимуляція з боку дорослих. У характері дитини зберігаються та закріплюються в основному такі риси, які постійно набувають підтримки (позитивне підкріплення).

У початкових класах школи формуються риси характеру, які стосується взаємин із людьми. Цьому сприяє розширення сфери спілкування дитини з оточуючими за рахунок безлічі нових шкільних друзів, а також учителів. Те, що дитина як особистість перейняла від батьків, отримала у школі закріплюються і найчастіше зберігаються протягом всього подальшого життя. В іншому випадку починається поступова ломка характеру, яка зазвичай супроводжується вираженими внутрішніми та зовнішніми конфліктами. Найчастіше має місце часткова зміна рис характеру та компроміс між тим, до чого привчали дитину вдома, і тим, що від неї вимагає школа [3].

У підлітковому віці активно розвиваються та закріплюються вольові риси характеру, а ранньої юності формуються базові етичні, світоглядні

основи особистості. До закінчення школи характер людини вважатимуться переважно сформованим, і те, що відбувається з ним надалі, майже ніколи не робить характер людини невпізнаним для тих, хто з ним спілкувався у шкільні роки [5].

Характерологічна динаміка 22-30-річного віку пов'язана з ослабленням дитячих рис (таких як загальна імпульсивність, підлітковим максималізм, уразливість і примхливість), і зміцненням раціональних рис (таких як витримка, розважливість та відповідальність).

Після 30-ти років ймовірність характерологічних змін знижується. Чи не виключаються ті з них, які пов'язані з реалізацією життєвих перспектив та планів. На цьому етапі можуть бути закріплені такі риси характеру як цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, прагнення до розвитку та навчання [8].

Вік 50-ти років – це рубіж, на якому зустрічаються минуле та майбутнє. Людина прощається зі своїми фантазіями та мріями, вибирає орієнтуватися на поточні обставини, що й обмежує себе. Проходить ще деякий час і «мрії про минуле» відвойовують своє місце в житті людини. Також на перше місце виходить турбота про своє здоров'я та здоров'я близьких людей. Розпочинається фаза розміреного, неквапливого та умиротвореного життя [7].

2.2 Механізми формування стійких рис характеру

Характер людини формується в процесі її виховання в результаті взаємодії біологічних та соціальних факторів. Виховується не абстрактний індивід, а людина з неповторним генним набором визначальним не лише його біологічні особливості (підлога, будова тіла, колір очей і волосся і т.д.), але його задатки і темперамент. Характер можна вважати вектором виховання та генного набору даної людини [9].

Характер людини є однією з підструктур особистості, причому підструктурою підлеглої. Розвинена зріла особистість добре володіє своїм

характером та здатна контролювати його прояви. Навпаки, пориви, коли людина діє за логікою того, до чого її спонукають чи інші риси характеру, типові психологічно незрілих особистостей чи психопатів. Характер формується у процесі виховання, та у процесі самовиховання. Особистість може свідомо коригувати негативні прояви власного характеру.

Усі риси особистості людини можна умовно поділити на мотиваційні та інструментальні. Мотиваційні спонукають і спрямовують діяльність, а інструментальні надають їй певного стиль. Характер може виявлятися у виборі мети дії, тобто як мотиваційна характеристика особистості. Однак коли мета визначена, характер виступає більше у своїй інструментальній ролі, тобто визначає засоби досягнення поставленої мети.

Основні риси особистості, що входять до складу характеру людини: *по-перше*, це властивості особистості, які визначають вчинки людини у виборі цілей діяльності (більш-менш важких). Тут як певні характерологічні риси можуть проявитися раціональність, розважливість чи протилежні їм якості. *По-друге*, у структуру характеру включені риси, що відносяться до дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей: наполегливість, цілеспрямованість, послідовність та інші, а також альтернативні їм (як свідчення відсутності характеру). У цьому плані характер зближується не тільки з темпераментом, а й із волею людини. *По-третьє*, до складу характеру входять чисто інструментальні риси, безпосередньо пов'язані з темпераментом: екстраверсія-інтроверсія, спокій-тривожність, стриманість-імпульсивність, переключення-ригідність та ін. [5].

Формування характеру відбувається в різних, але своїм особливостям та рівню розвитку груп (сім'я, дружня компанія, клас, спортивна команда, трудовий колектив та ін.). Залежно від того, яка група є для особи референтною і, які цінності підтримує та культивує ця група, у людини розвиваються відповідні риси характеру. Під рисами характеру розуміють психічні властивості людини, що визначають її поведінку у типових обставинах. Наприклад, сміливість або боягузливість виявляються в ситуації

небезпеки, товариськість або замкнутість - у ситуації спілкування і т. д. Існує досить багато класифікацій характеристик характеру.

У психологічній літературі найчастіше зустрічаються два підходи. В одному випадку всі риси характеру пов'язують із психічними процесами і тому виділяють вольові, емоційні та інтелектуальні риси. При цьому до вольовим рисам характеру відносять рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність, активність, організованість та ін. Емоційним рисам характеру відносять рвучкість, вразливість, гарячість, інертність, байдужість, чуйність та ін. До інтелектуальних рис відносять глибокодумність, кмітливість, винахідливість, допитливість та ін.

В іншому випадку риси характеру розглядаються відповідно до спрямованості особистості. Причому зміст спрямованості особистості проявляється у ставленні до людей, діяльності, навколишнього світу та собі.

Наприклад, ставлення людини до навколишнього світу може виявлятися або у наявності певних переконань, або у безпринципності. Ця категорія рис характеризує життєву спрямованість особистості, тобто її матеріальні та духовні потреби, інтереси, переконання, ідеали тощо [1; 5].

Спрямованість особистості визначає цілі, життєві плани людини, ступінь її життєвої активності. У характері, що сформувався, ведучим компонентом є система переконань. Переконаність визначає довгострокову спрямованість поведінки людини, її непохитність у досягненні поставлених цілей, впевненість у справедливості та важливості справи, що вона виконує. Іншою групою рис характеру є ті, що характеризують ставлення людини до діяльності. При цьому мається на увазі не тільки ставлення людини до конкретного виду виконуваної роботи, а й діяльності взагалі. Головна умова утворення характеру – наявність життєвих цілей. Безхарактерній людині властива відсутність або розкиданість цілей. Риси характеру, пов'язані з ставленням до діяльності, знаходять своє вираження у стійких інтересах людини. Причому поверхневність та нестійкість інтересів нерідко пов'язані з великою наслідувальністю, з нестачею самостійності та цілісності особи

людини. І навпаки, глибина та змістовність інтересів свідчать про цілеспрямованості, наполегливості особистості. Однак схожість інтересів не передбачає подібність особливостей характеру. Так, серед людей з близькими інтересами можуть бути веселі та сумні, скромні та нав'язливі, егоїсти та альтруїсти. Більше того, люди зі схожою спрямованістю можуть йти абсолютно різними шляхами до досягнення цілей, використовуючи при цьому свої, особливі прийоми та способи. Ця відмінність визначає і специфіку характеру особистості, яка проявляється у ситуації вибору дій чи способів поведінки. З цієї точки зору, риса характеру можна розглядати як ступінь виразності в індивіда мотивації досягнення - його потреби в досягнення успіху. Залежно від цього для одних людей характерний вибір дій, що забезпечують успіх (прояв ініціативи, змагальної активності, прагнення до ризику і т. д.), у той час як для інших більш характерне прагнення просто уникати невдач (відхилення від ризику та відповідальності, уникнення прояву активності, ініціативи тощо [12]).

Показовими для розуміння характеру можуть бути також прихильності та інтереси людини, пов'язані з її дозвіллям. Вони розкривають нові особливості, грані темпераменту. Іншим проявом характеру людини є його ставлення до людей. При цьому виділяють такі риси характеру, як чесність, правдивість, справедливість, товариськість, ввічливість, чуйність, чуйність та ін. Не менш показовою є група рис характеру, що визначають ставлення людини до самої себе. З цієї точки зору найчастіше говорять про егоїзм або альтруїзм людини. Егоїст завжди ставить особисті інтереси вище за інтереси інших людей. Альтруїст ставить інтереси інших людей вище своїх власних [5].

Формування стійких рис характеру є складним і багатогранним процесом, який включає в себе вплив різноманітних чинників, до яких належать:

- *генетичні чинники*, так як деякі аспекти характеру можуть мати генетичну основу. Спадкові фактори можуть визначати певні тенденції у реакціях на стрес, емоційній стійкості, темпераменті та інших аспектах

особистості;

- *сімейне виховання*, адже взаємодія з батьками та сім'єю в ранньому дитинстві може суттєво впливати на формування цінностей, етичних стандартів та моральних переконань, що визначають характер;

- *спілкування та оточення*, бо взаємодія з оточуючими, друзями, колегами інших вікових груп може впливати на формування соціальних навичок, рівень адаптивності та ставлення до міжособистісних відносин. Взаємодія з різними культурами також може впливати на розвиток стійких рис характеру;

- *навчання та виховання* впливають на розвиток інтелектуальних, етичних та соціальних аспектів особистості. Шкільна та університетська атмосфера, ставлення вчителів, вихователів можуть впливати на формування цінностей та стійких рис характеру;

- *емоційна регуляція* як здатність ефективно регулювати власні емоції впливає на формування емоційної стійкості та загального характеру особистості. Вміння керувати стресом та подолання труднощів може сприяти розвитку стійких рис характеру;

- *саморозвиток* як власне бажання до самовдосконалення та намагання розвивати позитивні аспекти характеру можуть грати важливу роль у формуванні стійких рис. Це включає в себе освітні зусилля, читання, роботу над власними слабкостями та розвиток нових навичок;

- *траєкторія життя та життєві події*, так як специфічні життєві обставини, події та виклики можуть впливати на стійкість рис характеру. Кризи, втрати, досягнення та інші переживання можуть формувати та переформувати особистість [11].

Усі ці механізми взаємодіють і можуть варіювати від особистості до особистості. Формування стійких рис характеру є динамічним процесом, що залежить від взаємодії багатьох чинників протягом життя людини.

РОЗДІЛ 3. Вплив характеру на життєвий шлях та функціонування людини.

3.1 Прояв характеру у поведінці та діяльності людини

Головна особливість характеру як психічного феномена полягає в тому, що характер завжди проявляється у діяльності, щодо людини до оточуючої його дійсності та людям. Характер відображується у зовнішності людини, отримуючи при цьому своє найяскравіше вираження у її вчинках, поведінці, діяльності. Про характер слід судити насамперед виходячи з вчинків людей, у яких найповніше відбивається їх сутність. Наприклад, основні риси характеру можуть виявлятися в особливостях діяльності, якою людина вважає за краще займатися. Одні люди воліють найбільш складні та важкі види діяльності, для них приносить задоволення шукати та долати перешкоди; інші вибирають простіші заняття [6].

За своєю природою людина є діяльною. Людська діяльність відбувається на основі рухів. Вони бувають різні: мимовільні, автоматизовані рухи, навмисні дії за більшою чи меншою мірою складності. Рухи та дії зумовлені потребою для людини мають назву - звички. Звичні дії та рухи надають багато відомостей про характер людини. Для одних людей суттєвим є те, з якими результатами вони виконали ту чи іншу роботу, чи вдалося їм у своїй перевершити інших, а для інших це може бути байдужим. Вони задовольняються тим, що впоралися з роботою не гірше за інших, досягнувши посередньої якості. Тому коли визначають характер людини, то говорять не про те, що така-то людина виявила сміливість, правдивість, відвертість, а що ця людина смілива, правдива, відверта, тобто названі характеристики вчинків людину приписуються самій людині. Таким чином, вирішальні, об'єктивні та незаперечні дані про характер людини дають не мимовільні дії та рухи людини і не риси її зовнішнього вигляду, а її свідомі та навмисні дії та вчинки. Саме з вчинків судимо ми про те, якою є людина. Проте характерними можна вважати не всі особливості людини, а лише суттєві та стійкі [15].

Характер залежить від світогляду людини, змісту та характеру її діяльності, ролі, яку вона виконує у соціумі, активної взаємодії з іншими людьми, від успішного чи неуспішного подолання труднощів, від далеких і найближчих перспектив у досягненні основних життєвих цілей. При цьому характер залежить від того, як людина на основі вже раніше сформованих її особливостей відноситься до своїх поразок і перемог, до суспільної думки та інших обставин. Так, люди перебуваючи в одному і тих самих умовах навчання чи трудової діяльності, набувають різних рис характеру на основі власної вправності чи навпаки. Одних успіх окрилює та спонукає працювати чи вчитися ще краще, інші схильні «відпочивати на лаврах»; одних невдача гнітить, а в інших - вона пробуджує більшу активність дій.

Мету, яку людина ставить перед собою визначає її діяльність. Основною детермінантою її поведінки та діяльності завжди залишається спрямованість. Однак дві людини, у яких у спрямованості особистості виявляється багато спільного і цілі яких збігаються, можуть істотно відрізнятись за використовуваними ними способами досягнення цих цілей. За цими відмінностями стоять особливості характеру особистості. У характері людини закладена програма типового її поведінки у типових обставинах. Риси характеру, таким чином, мають певну спонукальну, мотивуючу силу, яка найбільшою мірою виявляє себе в стресових ситуаціях, при необхідності здійснювати вибір щодо власних дій та вчинків, долати значні труднощі.

Найважливіший момент у формуванні характеру - те, як людина відноситься до навколишнього середовища і до себе - як до іншого. Ці відносини є водночас основою класифікації найважливіших рис характеру.

Характер є прижиттєвим утворенням і може трансформуватись протягом усього життя. Формування характеру самим тісно пов'язане з думками, почуттями і спонуканнями людини [12]. Тому, у залежності від того, як формується певний спосіб життя людини, формується та її характер.

Отже, спосіб життя, суспільні умови та конкретні життєві обставини відіграють важливу роль у формуванні характеру.

3.2 Характер і самовиховання

Як нами уже зазначалося, характер формується та трансформується протягом усього життєвого шляху людини. Характер не є фатально визначеним. Хоча він і обумовлений об'єктивними обставинами життєвого шляху людини, самі ці обставини змінюються під впливом вчинків людини.

Тому після закінчення навчального закладу характер людини продовжує формуватися чи видозмінюватися. На даному етапі людина сама є творцем свого характеру, оскільки характер складається в залежності від світогляду, переконань та звичок моральної поведінки, які виробляє в себе людина, від справ та вчинків, які вона здійснює, від всієї її свідомої діяльності.

Цей процес у сучасній психологічній літературі сприймається як процес самовиховання. Самовиховання характеру передбачає, що людина здатна звільнитися від зайвої зарозумілості, може критично подивитися на себе, побачити свої недоліки. Це дозволить їй визначити мету та напрямок роботи над собою, тобто, ті риси характеру, яких вона б хотіла позбутися чи, навпаки, набути для себе.

Неоціненну допомогу у вихованні характеру надають старші за віком та з більшим досвідом люди, тому більшість прагне знайти собі гарного наставника. У цьому контексті доречно виступає відома східна приказка, що якщо є учень, то вчитель знайдеться. У цьому висловленні закладено глибокий зміст. Жодний учитель не в змозі навчити того, хто не хоче вчитися [11]. Той, хто хоче навчатись, завжди знайде, з кого йому брати приклад. Приклад для наслідування не обов'язково має бути реальним. Це може бути кіногерой або герой літературного твору, що відрізняється глибокою принциповістю та винятковою твердістю характеру, герой війни, передовий вчений і т.д. Крім цього, особливе значення у формуванні характеру належить громадській діяльності людини. Активну участь у ній розвиває почуття відповідальності, сприяє розвитку організованості, витримки, почуття обов'язку.

Найбільш ефективним засобом формування характеру є трудова

діяльність. Сильними характерами володіють люди, які ставлять перед собою певні складні завдання у роботі, наполегливо домагаючись їх вирішення, долають усі перешкоди на шляху до досягнення цілей, здійснюють систематичний контроль за виконанням наміченого. Тому, ми маємо право стверджувати, що характер, як і інші риси особистості, формується у діяльності.

ВИСНОВКИ

Характер людини - це закріплена в індивіді система генералізованих узагальнених спонукань. Спонукання, що породжуються обставинами життя, - це і є той будівельний матеріал, з якого складається характер. Мотив, мотив - це властивість характеру в його генезі. Щоб мотив (спонукання) став властивістю особистості, «стереотипізованим» у ній, він повинен генералізуватися по відношенню до ситуації, в якій він спочатку з'явився, поширившись на всі ситуації, однорідні з першою, в істотних по відношенню до особистості рисах. Властивість характеру - це в кінцевому підсумку і є тенденція, спонукання, мотив, закономірно що у даної людини за однорідних умов.

Це розуміння характеру, що пов'язує його з спонуканнями, ніби приходить у протиріччя з життєвими спостереженнями, які говорять про те, що іноді у людей, що живуть високими благородними спонуканнями, буває нелегкий характер, що робить їх у повсякденному спілкуванні не дуже приємними компаньйонами, а з іншого боку. Пояснення цьому треба шукати не тільки в тому, що у людей першого і другого роду центр душевної уваги звернений на різне, але і в наступній обставині: подібно до того, як у здібності інкорпорується суспільно вироблені операції або способи дій, в характер ніби інкрустуються суспільно вироблені способи поведінки, що відповідають вимогам соціуму. Ці способи поведінки, що не виражають безпосередньо відповідних особистих спонукань людини, освоюються їм через спонукання чи міркування іншого порядку.

Між способами поведінки і спонуканнями людини, що є результатами її поведінки, немає безпосереднього збігу чи відповідності. В результаті і отримується або може вийти розбіжність між спонуканнями людини, що є результатами її поведінки, і освоєними їм з міркувань спонуканнями, що приходять, готовими способами поведінки.

Характер людини складається, таким чином, зі синтезу спонукань

засвоєних людиною способів поведінки. Основу характеру утворюють не самі способи поведінки, а регулюючі відповідні способи поведінки генералізовані спонукання, які через свою таку своєрідну властивість можуть абстрагуватися від окремих приватних ситуацій і закріплюватися в людині, в особистості. Над спонуканнями надбудовуються, що теж входячи у структуру характер, освоєні людиною шаблони поведінки. Той, хто за ними не бачить їхніх основ і судить про людей лише за їхніми ознаками, поверхово судить про них.

Отже, характер - сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що виявляються у діяльності та спілкуванні, визначаючи типові для неї способи поведінки та реагування на життєві обставини. Характер - індивідуальне поєднання найбільш стійких, суттєвих набутих особливостей особистості, що виявляються у поведінці людини, у певному відношенні: до себе (ступінь вимогливості, критичності, самооцінки); до інших людей (індивідуалізм або колективізм, егоїзм чи альтруїзм, жорстокість чи доброта, байдужість або чуйність, грубість або ввічливість, брехливість чи правдивість тощо); до дорученої справи (лінь чи працьовитість, акуратність чи неохайність, ініціативність чи пасивність, посидючість чи нетерплячість, відповідальність чи безвідповідальність, організованість тощо); характері відбиваються вольові якості: готовність долати перешкоди, душевний та фізичний біль, ступінь наполегливості, самостійності, рішучості, дисциплінованості.

Характер не успадковується і не є вродженою властивістю особистості, а також не є постійною та незмінною властивістю. Він формується та розвивається під впливом навколишнього середовища, життєвого досвіду людини, її виховання. Ці впливи носять, по-перше, суспільно-історичний характер (кожна людина живе в умовах певного історичного ладу, певного соціального середовища та складається як особистість під їх впливом) і, по-друге, індивідуально-своєрідний характер (умови життя та діяльності кожної людини, її життєвий шлях своєрідні та неповторні). Тому характер кожного людини визначається як її суспільним, так і індивідуальним її буттям.

Формування характеру починається з раннього дитинства. Вирішальний вплив на характер дитини здійснює виховання. Не існує дітей, характер яких не можна було б перевиховати та яким не можна було б прищепити певні позитивні якості, усунувши навіть нібито вже укорінені в них негативні риси.

Характер не є фатально визначеним. Хоча він і обумовлений об'єктивними обставинами життєвого шляху людини, самі ці обставини змінюються під впливом вчинків людини, продовжуючи процес його формування чи видозміни. На даному етапі людина виступає у ролі творця власного характеру, оскільки характер складається у залежності від світогляду, переконань та звичок моральної поведінки. Останні людина виробляє у себе на основі справ та вчинків, які вона здійснює, від всієї її свідомої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. И. Психологія особистості: [навч. посіб.]. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с
2. Гріньова, О. (2019). Проблема характеру в українській та зарубіжній психології (теоретичний аспект). *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (12). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-12.%p>
3. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: Навч. посібник..Київ: ВД "Професіонал", 2004. С. 270-285
4. Журба, К. С., & Кріпак, В. В. (2019). Теоретичний аналіз проблеми акцентуацій характеру. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 9, 19–24. <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3712>
5. Загальна психологія: Підручник / [О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін.]. Київ: Либідь, 2005. С. 198 – 210
6. Киричук О.В , Роменець В.А. Основи психології: підруч. (для студ. вищ. навч. закл.) Київ:Либідь,2006. 630 с.
7. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В., Папуча М. В., Соловієнко В. О. Загальна психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2.вид., перероб. і доп. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704с.
8. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. Київ: Вища шк., 2001. С. 437 – 452
9. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
- 10.Палій А. А. Диференціальна психологія [Текст]: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 429с.
- 11.Савчин М. Проблема характеру у контексті духовної парадигми психології. Науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал. Том 8 № 1 (2017)
- 12.Савчин М. В. Вступ до загальної психології: Тексти лекцій. Дрогобич:

- Видавничий відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту, 2015. 389с.
13. Структура характеру. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://spbtei.ru/2005/08/17/struktura-kharaktera>
 14. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія : Навч. посіб. / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова. О.В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 228-237.
 15. Столярєнко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
 16. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А., Алексєєва М. І., Кириленко Т. С. Психологія: підручник для студ. вищих навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 560с.
 17. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.